

Dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas*
Dr. sc. Laura Valković**

PRAVO NA BRANITELJA U POLICIJI – PRAVNA I STVARNA OGRANIČENJA***

Rad je posvećen problematici ostvarivanja prava na branitelja u najranijoj fazi prethodnog postupka, kojom dominira policijsko postupanje prema osumnjičeniku. Riječ je o temeljnom pravu obrane podložnom ograničenjima, koja se u radu razmatraju iz perspektive najnovije judikature Europskog suda za ljudska prava te iz perspektive zahtjeva koje postavljaju Direktiva o pravu na branitelja i Direktiva o pravu na besplatnu pravnu pomoć u kaznenom postupku. Analiziraju se postojeća normativna ograničenja, koja u znatnoj mjeri relativiziraju pravo na branitelja, ali i stvarna ograničenja uvjetovana cijelim nizom faktora. Krajnje restriktivan pristup mogućnostima ograničenja, uz odgovarajuće uređenje prava na branitelja na teret proračunskih sredstava te percipiranje branitelja kao jamca integriteta i pravičnosti postupka, daljnji su koraci prema cjelovitom uređenju prava na branitelja kao temeljnog preduvjeta stvarne i učinkovite obrane osumnjičenika tijekom policijskog postupanja u najranijoj fazi postupka.

Ključne riječi: pravo na branitelja, doktrina Salduz, pravični postupak, ispitivanje osumnjičenika, policija

1. UVODNE NAPOMENE

Rad je posvećen problematici ostvarivanja prava na branitelja u najranijoj fazi prethodnog postupka, kojom dominira policijsko postupanje prema osumnjičeniku. Posljednja, VII. novela Zakona o kaznenom postupku iz srpnja ove godine¹ donijela je mogućnost uporabe kao dokaza snimke ispitivanja

* Dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas, izvanredna profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Dr. sc. Laura Valković, odvjetnica iz Zagreba

*** Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 8282 "Hrvatska kaznenopravna suradnja u Europskoj uniji i regiji: nasljeđe prošlosti i izazovi budućnosti (CoCo-Crim)".

¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Nar. nov. 70/2017.

osumnjičenika od strane policije, pod striktnim zakonskim pretpostavkama. Jedna od tih pretpostavaka jest i mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja tijekom policijskog ispitivanja. Cilj provedenog istraživanja nije bio sveobuhvatno istražiti to složeno i višedimenzionalno pravo, s obzirom na više recentnih radova u domaćoj literaturi koji su već obradili različite aspekte toga prava, a na koje se i u ovome radu na odgovarajućim mjestima upućuje. Cilj je bio istražiti mogućnosti ograničenja tog fundamentalnog prava obrane u najranijim i, kada je riječ o pravima obrane, najosjetljivijim fazama postupka, i to pri ispitivanju osumnjičenika od strane policije. Tako se analiziraju ograničenja prava na branitelja u policijskim prostorima koja postoje na normativnoj razini te stvarna ograničenja koja su prisutna u praksi policijskog postupanja, a uvjetovana su različitim faktorima. Problematika ograničenja prava na branitelja tijekom policijskog ispitivanja razmatra se najprije iz perspektive najnovije judikature Europskog suda za ljudska prava (ESLJP), odnosno presuda Velikog vijeća *Ibrahim protiv Ujedinjenog Kraljevstva*² i *Simeonovi protiv Bugarske*,³ a potom iz perspektive rješenja koja donose Direktiva o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima (Direktiva o pravu na branitelja)^{4,5} te Direktiva o pravnoj pomoći za osumnjičenike i okrivljenike u kaznenom postupku i za tražene osobe u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga (Direktiva o pravnoj pomoći).⁶ Valja napomenuti da implementacija potonje Direktive u hrvatski pravni poredak tek slijedi.

² ECHR, GC, *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016.

³ ECHR, GC, *Simeonovi v. Bulgaria*, 21980/04, 12 May 2017.

⁴ Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima, S. list EU L 294, 6. 11. 2013.

⁵ U radu se umjesto termina „odvjetnik“ iz Direktive o pravu na branitelja koristi pojam „branitelj“, budući da se prema navedenoj Direktivi pojam „odvjetnik“ odnosi „na bilo koju osobu koja je, u skladu s nacionalnim pravom, stručna i ovlaštena, uključujući i pojam ovlaštenja od strane ovlaštenog tijela, za pružanje pravnih savjeta i pomoći osumnjičenicima ili optuženim osobama“ (recital 15). U hrvatskom kaznenom procesnom pravu stručna osoba ovlaštena za pružanje pravnih savjeta i pomoći osumnjičenicima, odnosno okrivljenicima, jest branitelj. Branitelj je odvjetnik kojega pod uvjetima predviđenima ZKP-om može zamijeniti odvjetnički vježbenik (čl. 202. st. 18. ZKP-a).

⁶ Direktiva (EU) 2016/1919 Europskog parlamenta i Vijeća od 26. listopada 2016. o pravnoj pomoći za osumnjičenike i okrivljenike u kaznenom postupku i za tražene osobe u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga, Sl. list EU L 297, 4. 11. 2016. Rok za transponiranje Direktive jest 25. svibnja 2019. godine.

Direktiva o pravu na branitelja dopušta privremena vremenska ograničenja tog prava u određenim situacijama. Istovremeno, pretpostavke pod kojima je dopušteno ograničenje prava na branitelja u policijskoj postaji razradio je ESLJP u presudi *Ibrahim protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz rujna 2016. godine otvarajući široke mogućnosti relativizacije tog prava u nacionalnim pravnim porecima. Uz to, dok god postoje situacije u kojima osumnjičenik ne može angažirati branitelja jer je siromašan, a sustav mu ne jamči pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava, pravo na branitelja kao temeljno pravo obrane ostaje tek teorijsko i iluzorno, a ne stvarno i učinkovito. U radu se stoga razmatraju pitanja koja zakonodavac, ali i domaća praksa tek trebaju riješiti u cilju sveobuhvatnog uređenja prava na branitelja tijekom policijskog postupanja prema osumnjičeniku, napose pri radnji ispitivanja. Istraživanje počiva na tezi da je ostvarivanje prava na branitelja upravo u najranijoj fazi policijskog postupanja temeljni preduvjet stvarne i učinkovite obrane okrivljenika u kaznenom postupku, a time i ostvarivanja prava na pravični postupak.

2. OPĆENITO O PROBLEMATICI OSTVARIVANJA PRAVA NA BRANITELJA U POLICIJI

2.1. Pogled kroz prizmu europskog kaznenog procesnog prava

Protetkih nekoliko godina razvoj kaznenog procesnog prava u državama članicama Europske unije obilježen je snažnim harmonizacijskim učincima direktiva koje uređuju minimalna jamstva procesnih prava osumnjičenika. Transponiranjem Direktive o pravu na branitelja u nacionalne pravne poretke učinjen je daljnji korak u harmonizaciji minimalnih prava obrane, sukladno Stockholmskom programu iz 2009. godine, koji je, među ostalim, postavio temelje Putokazu za jačanje postupovnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku u studenom 2009. godine.^{7,8} Premda su sve članice EU-a ujedno i članice Vijeća Europe te stranke Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP-a), konvencijski mehanizam zaštite temeljnih ljudskih prava osumnjičenika i okrivljenika ne ostvaruje željene harmonizacijske učinke, ponajprije zbog toga što države imaju veliku slobodu u odlučivanju na koji će način konvencijske standarde ugraditi u svoje pravne sustave.⁹ Navede-

⁷ Heard, Catherine; Shaeffer, Rebecca, Making Defence Rights Practical and Effective: Towards an EU Directive of the Right to Legal Advice, 2 New J. Eur. Crim. L., 2011, str. 271.

⁸ Resolution of the Council on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected and accused persons in criminal proceedings, Brussels, 24 November 2009, 15434/09.

⁹ Ivičević Karas, Elizabeta; Burić, Zoran; Bonačić, Marin, Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, (1)2016, str. 14.

ni problem moguće je ilustrirati na primjeru učinaka presude Velikog vijeća ESLJP-a u predmetu *Salduz protiv Turske*.¹⁰ Tom je presudom ESLJP postavio nove standarde ostvarivanja prava na branitelja u policiji, koji su ubrzo pretočeni u doktrinu da to pravo mora biti osigurano već od prvog ispitivanja osumnjičenika. Prema doktrini *Salduz* prava obrane bit će nepovratno narušena ako bi se inkriminirajuće izjave dane policiji, bez prisutnosti branitelja, koristile kao dokaz za osuđujuću presudu,¹¹ pod pretpostavkom da se osumnjičenik nije izriječno i nedvosmisleno odrekao tog prava. Primjenjujući doktrinu *Salduz*, ESLJP je donio i presude protiv Republike Hrvatske u predmetima *Mađer* i *Šebalj*¹² te u predmetu *Dvorski*.¹³ I premda je novija judikatura ESLJP-a, utemeljena na presudi *Salduz*, pravo na branitelja pomaknula u najranije faze policijskog postupka, to je pravo vezala uz okolnost lišenja slobode, čime je bio ostavljen prostor i za tumačenje da u nekim situacijama pravo na branitelja ne mora biti zajamčeno pri policijskom ispitivanju osumnjičenika kojemu primjere nije oduzeta sloboda.¹⁴ Ta svojevrsna nedorečenost standarda postavljenih u presudi *Salduz* pridonijela je tome da su različiti pravni poreci u Europi na različite načine tumačili svoje obveze implementacije konvencijskog standarda prava na branitelja u policijskim prostorima.¹⁵ Taj je problem, dakako, povezan s kazuističkim pristupom ESLJP-a, koji zasigurno otežava izvođenje općenitih zaključaka.¹⁶ K tome, u okolnostima u kojima konvencijski mehanizam nadzora nad uvažavanjem konvencijskih standarda od strane pojedinih država u principu ne podrazumijeva stroge mjere, nego mjere „laganog političkog pritiska“,¹⁷ ne začuđuje što presuda *Salduz* nije ostvarila željene harmonizacijske učinke. No takvi se učinci svakako očekuju od kompleta direktiva o procesnim pravima okrivljenika, koje, među ostalim, nastoje pojasniti i unaprijediti stan-

¹⁰ ECHR GC, *Salduz v. Turkey*, 36391/02, 27 November 2008.

¹¹ *Ibid.*, § 55.

¹² ECHR, *Mađer v. Croatia*, 56185/07, 21 June 2011; ECHR, *Šebalj v. Croatia*, 4429/09, 28 June 2011. Opširnije u: Valković, Laura; Burić, Zoran, Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (2)2011, str. 530–540.

¹³ ECHR, GC, *Dvorski v. Croatia*, 25703/11, 20 October 2015. Opširnije vidjeti Valković, Laura, Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, (2)2016, str. 339–369.

¹⁴ Vidjeti presudu ECHR, *Scmid-Laffer c. Suisse*, 16 juin 2015, 41296/08, § 39-40. Vidjeti i Valković, Burić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 528.

¹⁵ Vidjeti Beijer, Annemarieke, False Confessions during Police Interrogations and Measures to Prevent Them, 18 Eur. J. Crime Crim. L. & Crim. Just, 2010, str. 312.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ De Hert, Paul, European Human Rights Law and the Regulation of European Criminal Law – Lessons Learned from the *Salduz* Saga: Questions Unanswered by the European Court in *Salduz*, 1 New J. Eur. Crim. L., 2010, str. 291.

darde postavljene u judikaturi ESLJP-a radi jačanja uzajamnog povjerenja u kaznenopravne sustave država članica.¹⁸

Tako je primjerice Direktiva o pravu na branitelja otišla korak dalje od judikature ESLJP-a jasno propisavši obvezu država članica da pravo na branitelja zajamče svakom osumnjičeniku, ne samo od trenutka oduzimanja slobode nego i pri svakom ispitivanju od strane tijela kaznenog postupka, uključujući i ispitivanje od strane policije (čl. 3. st. 2. t. a) Direktive o pravu na branitelja).¹⁹ Također, i osoba koja tek tijekom ispitivanja postane osumnjičenik od trenutka stjecanja tog svojstva ostvaruje i pravo na branitelja (čl. 2. st. 3. Direktive o pravu na branitelja). Direktiva pri tome ne ulazi u problematiku upotrebljivosti zapisnika o ispitivanju kao dokaza u kaznenom postupku, budući da je materija nezakonitih dokaza, kao i prema judikaturi ESLJP-a, ostavljena domeni nacionalnih pravnih sustava. Nedostatak jasnog ekskluzijskog pravila, dakako, ne ide u prilog harmonizacijskim učincima, jer bi ono ne samo osnažilo pravo na branitelja nego bi i snažno preventivno djelovalo u odnosu na situacije u kojima policija osumnjičenika ispituje u svojstvu svjedoka,²⁰ što je često problem u praksi policijskog postupanja u nizu država članica.²¹ No Direktiva o pravu na branitelja ipak ostaje na liniji prakse ESLJP-a te u situacijama kada je iskaz osumnjičenika ili okrivljenika pribavljen uz povredu prava na branitelja traži da su u postupku sagledanom u cjelini poštivana prava obrane i pravičnost postupka (čl. 12. st. 2. Direktive o pravu na branitelja), što, dakako, slabi harmonizacijske učinke. I pitanje pravnih sredstava za zaštitu prava na branitelja prepušteno je nacionalnim pravnim porecima.²²

2.2. Pogled kroz prizmu posljednje novele Zakona o kaznenom postupku

Faza policijskog postupanja u hrvatskom je kaznenom procesnom pravu tradicionalno izdvojena iz kaznenog postupka, pa tako i postupanje policije prilikom obavijesnih razgovora s osumnjičenikom sve do posljednje, VII. no-

¹⁸ Tinsley, Alex, Protecting Criminal Defense Rights through EU Law: Opportunities and Challenges, 4 New J. Eur. Crim. L., 2013, str. 467.

¹⁹ Ivičević Karas, Pomicanje granica prava na branitelja, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, (2)2015, str. 357.

²⁰ Bachmaier Winter, Lorena, The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment, u: Ruggeri, Stefano (ed.), Human Rights in European Criminal Law, Springer, 2015, str. 114.

²¹ Open Letter regarding the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Rights of Access to a Lawyer and of Notification of Custody to a Third Person in Criminal Proceedings, 2 New J. Eur. Crim. L., 2011, str. 266.

²² Tinsley, *op. cit.* u bilj. 18, str. 474.

vele ZKP-a iz srpnja ove godine nije bilo detaljno uređeno kaznenoprocesnim zakonodavstvom.²³ Osumnjičenik tijekom obavijesnih razgovora nije mogao ostvarivati pravo na branitelja, što se uobičajeno opravdavalo time što se bilješke o obavijesnim razgovorima ne mogu upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku,²⁴ bez obzira na to što su pri tome prikupljeni dokazi u spoznajnom smislu nerijetko determinirali tijek, pa i sam ishod kaznenog postupka.

No posljednjom novelom Zakona o kaznenom postupku u hrvatsko je zakonodavstvo, uz još tri direktive, implementirana i Direktiva o pravu na branitelja, čime su granice ostvarivanja prava na branitelja, a samim time i ostalih procesnih prava osumnjičenika, pomaknute u najraniju fazu postupka, kojom dominira policijsko postupanje.²⁵ Navedeno pomicanje granica prava na branitelja podrazumijevalo je detaljno zakonsko uređenje ispitivanja osumnjičenika od strane policije, što je i učinjeno u odredbama čl. 208.a ZKP-a.²⁶ Istovremeno je isključena mogućnost ispitivanja osumnjičenika provođenjem obavijesnih razgovora (čl. 208. st. 5. ZKP-a).

Detaljno normiranje radnje ispitivanja osumnjičenika u ZKP-u omogućilo je zakonodavcu da dopusti uporabu kao dokaza u postupku audio-video snimke ispitivanja osumnjičenika od strane policije, naravno, pod striktnim zakonskim pretpostavkama²⁷ i uz primjenu strogog ekskluzijskog pravila. Ako policija osumnjičenika prije ispitivanja nije poučila o njegovim pravima (o pravu na branitelja, pravu na tumačenje i prevođenje, pravu na uskratu iskaza i odgovora na pitanja te pravu da, osim u slučaju uhićenja, u svakom trenutku može napustiti policijske prostorije), odnosno ako nije postupala sukladno odredbama čl. 208.a st. 4.–6. ZKP-a, iskaz osumnjičenika, kao i dokazi za koje se iz tog iskaza saznalo, ne mogu se upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku (čl. 208.a st. 8. ZKP-a). Dakle jedna od pretpostavaka upotrebljivosti kao dokaza iskaza osumnjičenika danog pred policijom jest mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja prije i tijekom policijskog ispitivanja.

²³ Ivičević Karas, *op. cit.* u bilj. 19, 368–371.

²⁴ Đurđević, Zlata, Croatia, u: Pre-trial Emergency Defence (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 66

²⁵ Ivičević Karas, *op. cit.* u bilj. 19, str. 374–382.

²⁶ Zakon o kaznenom postupku, Nar. nov. 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 – Odluka i rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17. Odredbe koje uređuju ispitivanje osumnjičenika od strane policije na snagu stupaju 1. prosinca 2017. godine.

²⁷ Ivičević Karas, *op. cit.* u bilj. 19, str. 375–380.

3. ULOGA BRANITELJA I SVRHA PRAVA NA BRANITELJA U POLICIJI

Uloga branitelja u kaznenom postupku jest to da „*svojim pravnim znanjem i procesnom vještinom pomaže okrivljeniku u pronalaženju i utvrđivanju činjenica u njegovu korist, primjeni propisa koji su za njega najpovoljniji te korištenju procesnih prava*“.²⁸ U tom smislu branitelj je procesni pomoćnik osumnjičenika, koji u kaznenom postupku može poduzimati sve radnje u korist okrivljenika koje može poduzimati i sam okrivljenik.²⁹ No valja sagledati i širu svrhu prava na branitelja u kaznenom postupku, prema Trechselu, iz različitih aspekata, primjerice tehničkog, psihološkog i humanitarnog.³⁰ Kazneni postupak Trechsel slikovito uspoređuje s opasnim putovanjem punim raskršća na kojima se moraju donositi odluke, s time da pogrešna odluka može prouzrokovati nepopravljivu štetu.³¹ Upravo odvjetnik, u ulozi branitelja, svojim stručnim znanjem i objektivnošću ne samo što pomaže osumnjičeniku da razumije i koristi druga prava nego i da u postupku donosi za sebe najbolje odluke.³²

Kada je riječ o predmetima koji su se ticali problematike ispitivanja osumnjičenika od strane policije u najranijim fazama postupka, iz prakse ESLJP-a jasno proizlazi da je pravo na branitelja procesno jamstvo koje osigurava poštivanje osumnjičeničeva prava na uskratu iskaza,³³ s time da može doći do povrede prava na branitelja i onda kada je osumnjičenik primjerice uskratio iskaz u cijelosti.³⁴ Već iz navedenog proizlazi da uloga branitelja u kaznenom postupku nije vezana samo uz poduzimanje radnje ispitivanja. S druge strane Direktiva o pravu na branitelja, koja izričito propisuje ovlast branitelja da efektivno sudjeluje u policijskom ispitivanju osumnjičenika (čl. 3. Direktive o pravu na branitelja), ne govori ništa pobliže o tome koja je šira uloga branitelja u policijskim prostorima. Naime poredbena istraživanja pokazala su da je dolazak odvjetnika u policijsku postaju u nacionalnim pravima uglavnom uvjetovan poduzimanjem radnje ispitivanja osumnjičenika, pa tako branitelji u policijske prostorije uglavnom dolaze neposredno prije ispitivanja.³⁵ I istraži-

²⁸ Krapac, Davor, Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, Zagreb, 2015, str. 242.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Trechsel, Stefan, Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, 2005, str. 245–246.

³¹ *Ibid.*, str. 245.

³² *Ibid.*

³³ ECHR GC, *Salduz v. Turkey*, 36391/02, 27 November 2008, § 54; ECHR, *Brusco v. France*, 1466/07, 14 October 2012, § 45 i 54.

³⁴ ECHR, *Dayanan v. Turkey*, 7377/03, 13 October 2009, § 33.

³⁵ Cape, Ed.; Hodgson, Jacqueline, The Right to Access to the Lawyer at Police Stations: making the European Union Directive Work in Practice, 5 New J. Eur. Crim. L., 2014, str. 468.

vanje hrvatske prakse dalo je slične rezultate. Pokazalo se da branitelji u policijsku postaju dolaze neposredno prije poduzimanja dokazne radnje ispitivanja okrivljenika, ali u pravilu ne i radi sudjelovanja u obavijesnim razgovorima.³⁶

No uloga branitelja u policiji daleko je šira od sudjelovanja u ispitivanju osumnjičenika te znatno nadilazi osiguravanje poštovanja privilegija protiv sa-mooptuživanja. ESLJP je u presudi *Dayanan protiv Turske* naglasio da pravna pomoć koju branitelj pruža osumnjičeniku obuhvaća i raspravljanje o slučaju, organiziranje obrane, potragu za dokazima u prilog obrane, pripremu za ispitivanje, podršku osumnjičeniku i nadzor nad uvjetima pritvora.³⁷ Kad se ima u vidu da navedeni čimbenici uvjetuju pružanje kvalitetne i učinkovite obrane, jasno je da je uloga branitelja posebno zahtjevna upravo u najranijim fazama postupka, prije i tijekom policijskog ispitivanja, jer se branitelj mora u pravilu u kratkom roku informirati o relevantnim činjenicama i svome branjeniku pružiti savjet, a pri tome praktički ne smije pogriješiti jer nerijetko upravo prvo ispitivanje osumnjičenika znatno utječe na smjer daljnjeg postupka, a u konačnici i na ishod suđenja.³⁸

Osim što je samo po sebi preduvjet učinkovite obrane, pravo na branitelja uvjetuje ostvarivanje drugih temeljnih prava obrane. Ako osumnjičenik, odnosno okrivljenik, ne može ostvariti pravo na branitelja, moguće je da neće razumjeti druga procesna prava koja mu pripadaju, pa ih stoga neće moći koristiti.³⁹ Time se ozbiljno narušava procesna ravnoteža između optužbe i obrane s obzirom na to da je ostvarivanje prava na branitelja ključan preduvjet jednakosti oružja u kaznenom postupku.⁴⁰ Stoga, premda je pravo na branitelja relativno, mogućnost eventualnih ograničenja treba tumačiti krajnje restriktivno.⁴¹ Restriktivan pristup ograničenju prava na branitelja proizlazi i iz prakse ESLJP-a: „čak i kada vrlo uvjerljivi razlozi iznimno mogu opravdati nijekanje pristupa odvjetniku, takvo ograničenje – bez obzira na to kakvo mu je opravdanje – ne smije nerazmjerno ugroziti prava okrivljenika iz članka 6.“⁴²

³⁶ Ivičević Karas, Elizabeta; Burić, Zoran; Bonačić, Marin, Prava obrane u različitim stadijima hrvatskog kaznenog postupka: rezultati istraživanja prakse, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, (2)2016, str. 520.

³⁷ ECHR, *Dayanan v. Turkey*, 7377/03, 13 October 2009, § 32. Vidjeti Sudre, F., Marguénaud, J-P.; Andriantsimbazovina, J.; Gouttenoire, A.; Levinet, M., *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, Presses Universitaires de France, Paris, 2011, str. 419.

³⁸ Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 474.

³⁹ Heard, Shaeffer, *op. cit.* u bilj. 7, str. 280.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Vidjeti Ivičević Karas, Burić, Bonačić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 51–52.

⁴² ECHR, GC, *Salduz v. Turkey*, 36391/02, 27 November 2008, § 55.

4. DOPUŠTENA OGRANIČENJA PRAVA NA BRANITELJA

4.1. „Vrlo uvjerljivi razlozi“ kao preduvjet ograničenja prava na branitelja u praksi ESLJP-a

4.1.1. Presuda Ibrahim protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Iako je pravo na branitelja temeljno pravo obrane, u judikaturi ESLJP-a nesporno je da ono, kao relativno pravo, podliježe ograničenjima.⁴³ U presudi *Salduz* ESLJP je istaknuo da pravo na branitelja može biti ograničeno samo iznimno, ako za to postoje „vrlo uvjerljivi razlozi“ („*compelling reasons*“), i ako je, unatoč ograničenju, postupak sagledan u cjelini bio pravičan.⁴⁴ Kriterije „vrlo uvjerljivih razloga“ Veliko je vijeće elaboriralo u presudi *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz rujna 2016. godine.⁴⁵

U tom predmetu trojica podnositelja zahtjeva bili su uhićeni nakon detonacije četiri bombe u londonskom javnom prijevozu, koje međutim nisu eksplodirale zbog neadekvatnog sastava eksploziva koji je služio kao detonator. Nakon uhićenja podnositeljima zahtjeva bilo je uskraćeno pravo na branitelja u razdoblju do osam sati radi provođenja policijskih „sigurnosnih intervju“ („*safety interviews*“) s uhićenicima, koji se, prema engleskom pravu, mogu provoditi isključivo u cilju zaštite ljudskih života i sprječavanja oštećenja imovine širih razmjera, a tijekom kojih su uhićenici negirali bilo kakvu povezanost sa spomenutim detonacijama. Za razliku od prva tri, četvrti podnositelj zahtjeva bio je najprije ispitivan od strane policije u svojstvu svjedoka. Unatoč tome što je tijekom ispitivanja počeo iznositi činjenice kojima je sebe teretio za pomaganje jednome od prva tri osumnjičenika, policija ga je nastavila ispitivati, a da ga nije upozorila na pravo na uskratu iskaza i pravo na branitelja. Podnositelj zahtjeva potom je uhićen, no pouku o pravima primio je tek nakon što je dao i pisanu izjavu, koja je poslije na sudu korištena kao dokaz pri donošenju osuđujuće presude.⁴⁶

U presudi koju je najprije donijelo Vijeće ESLJP-a, sastavljeno od sedam sudaca, utvrđeno je da nije bilo povrede prava na pravični postupak iz čl. 6. st. 1. i st. 3. c) EKLJP-a, i to u odnosu na sva četiri podnositelja zahtjeva.⁴⁷ No Ve-

⁴³ ECHR, *Poitrimol v. France*, 14032/88, 23 November 1993, § 34; ECHR, *Pishchalnikov v. Russia*, 7025/04, 24. September 2009, § 66.

⁴⁴ ECHR, GC, *Salduz v. Turkey*, 36391/02, 27 November 2008, § 55; slično i ECHR, *Panovits v. Cyprus*, 4268/04, 11 December 2008, § 66.

⁴⁵ ECHR, GC, *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016.

⁴⁶ *Ibid.*, § 13–180 (The circumstances of the case).

⁴⁷ ECHR, *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 16 December 2014. Predmet je upućen na odlučivanje Velikom vijeću, koje je presudu donijelo 13. rujna 2016.

liko je vijeće u svojoj odluci zauzelo isti stav samo u odnosu na prva tri podnositelja zahtjeva, ali ne i u odnosu na četvrtog podnositelja. Pri tome je stavove Velikog vijeća potrebno gledati i kroz prizmu presude *Salduz*. Naime Veliko je vijeće u presudi *Salduz* otvorilo mogućnost ograničenja prava na branitelja u policiji u obliku moguće odgode ostvarivanja tog prava pod temeljnom pretpostavkom da za to postoje „vrlo uvjerljivi razlozi“ („*compelling reasons*“), koji u konkretnom predmetu nisu bili utvrđeni, kao ni u posljednjem sudskom presudom ESLJP-a. Tako je pitanje kriterija mogućih ograničenja prava na branitelja u policiji zapravo ostalo otvoreno.

U presudi *Ibrahim Veliko* je vijeće analiziralo kriterije „vrlo uvjerljivih razloga“ te je istaknulo da su ograničenja prava na branitelja dopustiva samo u iznimnim okolnostima i samo privremeno, a odluka o ograničenju mora biti utemeljena na individualnoj procjeni specifičnih okolnosti konkretnog slučaja te mora biti u skladu s domaćim pravom.⁴⁸ Posebno je važno zauzeto stajalište da nepostojanje „vrlo uvjerljivih razloga“ samo za sebe nije dostatno da bi Sud utvrdio povredu čl. 6. EKLJP-a, nego je potrebno sagledati i je li, unatoč ograničenju prava na branitelja, postupak u cjelini bio pravičan.⁴⁹ Time je zapravo otvorena moćnost ograničenja prava na branitelja i u situacijama kada za to uopće ne postoje opravdani razlozi. U konkretnom predmetu Veliko je vijeće ocijenilo da je britanska vlada u odnosu na prva tri podnositelja zahtjeva uspješno dokazala postojanje hitne potrebe provođenja sigurnosnih intervjua s ciljem sprječavanja ozbiljnih štetnih posljedica za život i fizički integritet. Pri tome je ograničenje bilo utemeljeno na domaćem pravu, određeno obrazloženom odlukom nadležnog višeg policijskog službenika te vremenski striktno ograničeno.⁵⁰ Uz to što su za ograničenje prava na branitelja postojali „vrlo uvjerljivi razlozi“, Veliko je vijeće ocijenilo i da je postupak, sagledan u cjelini, bio pravičan. Izjave dane tijekom sigurnosnih intervjua bile su samo jedan od elemenata na kojima se temeljila optužba, s time da je raspravni sudac pažljivo instruirao porotu o pravnim pitanjima posebno ističući da podnositelji zahtjeva nisu mogli ostvariti pravo na branitelja prije sigurnosnih intervjua.⁵¹ Konačno, postojao je snažan javni interes za istragu i kažnjavanje terorističkih napada ovakvih razmjera.⁵²

Zaključno, presudu Velikog vijeća u predmetu *Ibrahim* u odnosu na prva tri podnositelja zahtjeva Veliko vijeće, koje ju je donijelo većinom glasova (petnaest prema dva), vjerojatno smatra nadogradnjom doktrine *Salduz*, bu-

⁴⁸ ECHR, GC, *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016, § 277.

⁴⁹ *Ibid.*, § 280 i slj.

⁵⁰ *Ibid.*, § 277.

⁵¹ *Ibid.*, § 292.

⁵² *Ibid.*, § 293.

dući da je ESLJP u potonjoj presudi razradio istaknut kriterij „vrlo uvjerljivih razloga“ („*compelling reasons*“) koji dopuštaju odgodu ostvarivanja prava na branitelja. S druge strane presuda *Ibrahim* može se smatrati i korakom natrag u zaštiti prava na branitelja u policijskoj postaji jer su njome otvorene relativno široke mogućnosti odgode ostvarivanja prava na branitelja, a samim time i relativizacije tog temeljnog prava obrane u najranijoj i, po prirodi stvari, naj-osjetljivijoj fazi postupka. Tako primjerice u svojem djelomično izdvojenom mišljenju suci Sajó i Laffranque kritički ističu da je Veliko vijeće odstupilo od načela koje i ono samo nominalno priznaje, a prema kojemu ne dolazi u obzir razvodnjavanje jamstava pravičnog postupka samo zato što su konkretne osobe osumnjčene za terorizam te da je „u izazovnim vremenima od najveće važnosti da ugovorne stranke pokažu svoje opredjeljenje za ljudska prava i vladavinu prava, uključujući, među ostalim, minimalna jamstva članka 6. Konvencije“. Štoviše, smatraju da upravo sam ESLJP razvodnjuje jamstva pravičnog postupka iz čl. 6. EKLJP-a, iako to izričito ne navodi, odstupajući od uvriježene prakse bez opravdanih razloga, što najviše razočarava. Posebno ističu da ESLJP ne smije odreći razinu zaštite koja je već odobrena.⁵³

Da je presuda *Ibrahim* uistinu otvorila mogućnost vrlo širokog tumačenja mogućnosti dopuštenog ograničenja prava na branitelja u fazi policijskog postupanja, pokazuje poslijeibrahimovska judikatura, posebno presuda *Simeonovi protiv Bugarske*.

4.1.2. Presuda *Simeonovi protiv Bugarske*

U predmetu *Simeonovi protiv Bugarske*⁵⁴ podnositelju zahtjeva bilo je uskraćeno pravo na branitelja tijekom prva tri dana policijskog zadržavanja, koje je uslijedilo nakon uhićenja pod sumnjom da je počinio razbojništvo i dva ubojstva. Podnositelj zahtjeva, kao osumnjičenik, nije se odrekao prava na branitelja, a nije utvrđeno ni je li uopće primio pisanu pouku o pravima. Nakon tri dana podnositelju zahtjeva dodijeljen je branitelj po službenoj dužnosti.⁵⁵ Premda u odnosu na razdoblje od tri dana policijskog zadržavanja Veliko vijeće ESLJP-a nije utvrdilo postojanje „vrlo uvjerljivih razloga“ („*compelling reasons*“) koji bi opravdali ograničenje prava na branitelja, a ni domaće pravo uopće ne predviđa ograničenja prava na branitelja,⁵⁶ ESLJP je proveo „vrlo strogu ocjenu“ je li postupak ipak bio pravičan („*very strict scrutiny of the*

⁵³ *Ibid.*, Joint partly dissenting, partly concurring opinion of judges Sajó and Laffranque, para 2–3.

⁵⁴ ECHR, GC, *Simeonovi v. Bulgaria*, 21980/04, 12 May 2017.

⁵⁵ *Ibid.*, § 11–21, The circumstances of the case.

⁵⁶ *Ibid.*, § 130.

fairness of the proceedings“).⁵⁷ Na temelju takve ocjene ESLJP je došao do zaključka da je okrivljenik aktivno sudjelovao u kaznenom postupku koji je uslijedio, da je porekao svoje prvotne izjave i da je njegov odvjetnik osigurao prikupljanje dokaza njemu u prilog te osporavanje dokaza optužbe, kao i da se osuđujuća presuda temeljila i na drugim dokazima, a ne samo na priznanju koje je okrivljenik dao u prisutnosti svog odvjetnika.⁵⁸ Domaći su sudovi uzeli u obzir prikupljene dokaze i vodili računa o procesnim pravima obrane.⁵⁹ Pri tome nije bilo dokaza da je osumnjičenik tijekom trodnevnog policijskog zadržavanja bio formalno ili neformalno ispitivan te u toj fazi nijedan dokaz nije bio unesen u spis predmeta, a ništa nije upućivalo na to da je tijekom ta tri dana osumnjičenik sudjelovao u nekoj drugoj dokaznoj radnji.⁶⁰ Štoviše, nije spomenuta uzročna veza između činjenice da je osumnjičeniku tijekom trodnevnog zadržavanja uskraćeno pravo na branitelja i njegova priznanja dva tjedna poslije, u prisutnosti branitelja po njegovu izboru.⁶¹ Sud je većinom glasova (dvanaest prema pet) zaključio da zbog toga tijekom policijskog zadržavanja nije došlo do povrede privilegija protiv samooptuživanja,⁶² pa uskrata prava na branitelja nije povrijedila pravičnost postupka iz čl. 6. EKLJP-a, sagledanog u cjelini.⁶³

4.1.3. Kritički osvrt

Presuda Velikog vijeća ESLJP-a *Simeonovi* potvrđuje da je presuda *Ibrahim* otvorila vrata znatnim posezima u pravo na branitelja kao temeljno ljudsko pravo osumnjičenika u situacijama kada za to ne postoje „vrlo uvjerljivi razlozi“ („*compelling reasons*“), pa čak i onda kada za to ne postoje nikakvi razlozi. Presuda *Simeonovi* time ujedno potvrđuje tezu da presuda *Ibrahim* predstavlja veliki korak natrag u razvoju konvencijskog prava na branitelja u najranijim fazama kaznenog postupka, kada je to pravo, po prirodi stvari, najpotrebnije. Na to su, u svom djelomično izdvojenom mišljenju u presudi *Simeonovi*, upozorili suci Sajó, Lazarova Trajkovska i Vučinić, kojima se pridružila i sutkinja Turković. Oni su izrazili svoju zabrinutost implikacijama te presude konstatirajući da „*Sud ne samo što zatvara oči pred praksom koja je uperena protiv same jezgre prava optuženih za kaznena djela nego i policij-*

⁵⁷ *Ibid.*, § 132.

⁵⁸ *Ibid.*, § 141–142.

⁵⁹ *Ibid.*, § 143.

⁶⁰ *Ibid.*, § 136.

⁶¹ *Ibid.*, § 140.

⁶² *Ibid.*, § 140.

⁶³ *Ibid.*, § 144.

*skim službenicima i tužiteljima daje široke mogućnosti za nedokumentirano, neregulirano zlostavljanje. Prema obrazloženju većine, osumnjičenici mogu biti pritvoreni, čuvani u izolaciji i potencijalno zastrašeni pod uvjetom da se o tim događajima ne čuva pisani zapis. Ova presuda također nehotice projicira rezultate presude Ibrahim izvan kontura te presude.*⁶⁴ U presudi *Ibrahim* naime utvrđeno je postojanje „vrlo uvjerljivih razloga“ za ograničenje prava na branitelja, kojih u presudi *Simeonovi*, prema ocjeni Velikog vijeća, nije bilo.

Fokusiranje Velikog vijeća na kriterij pravičnosti postupka sagledanog u cjelini doista je problematično iz perspektive učinkovitosti zaštite prava na branitelja kao temeljenog ljudskog prava. Posebna opasnost leži u tome što će nacionalna zakonodavstva i praksa kriterij jedinog dokaza sasvim pogrešno izdvojiti iz cijelog kompleksa kriterija koji ESLJP razmatra prilikom ocjene je li ograničenje prava na branitelja nepovratno narušilo pravičnost određenog kaznenog postupka. S jedne strane ESLJP u konkretnim predmetima ocjenjuje je li primjena nacionalnog prava u konkretnom slučaju rezultirala povredom konvencijskog prava, pri čemu činjenice konkretnog slučaja razmatra u svjetlu konvencijskog prava.⁶⁵ S druge strane nacionalna tijela primjenjuju zakone i druge propise tijekom postupka i u trenutku poduzimanja ključne radnje u najranijim fazama postupka, kao što je ispitivanje osumnjičenika od strane policije, ne mogu ni pretpostaviti kakvi bi bili mogući učinci ograničenja tog prava na postupak u cjelini te problematici ne mogu pristupati na način kako to čini ESLJP. Drugim riječima, konvencijska obveza nacionalnih pravnih pore-daka jest da uredi sustav, zakonski okvir i praksu tako da osiguraju učinkovito ostvarivanje prava na branitelja u policiji te da time ujedno u najvećoj mogućoj mjeri spriječe povrede koje bi mogle narušiti pravičnost postupka. Navedeno zasigurno podrazumijeva strogo reguliranje radnje policijskog ispitivanja osumnjičenika s obzirom na rizike mogućih povreda, uključujući i mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja. Takav sustav ne ostavlja puno mogućnosti za eventualna ograničenja, a zasigurno ne u situacijama kada za takva ograničenja ne bi postojali vrlo uvjerljivi razlozi.

⁶⁴ *Ibid.*, § 144. Partly dissenting opinion of Judges Sajó, Lazarova Trajkovska and Vučinić, joined by judge Turković.

⁶⁵ Fourment, F., *Procédure pénale, Paradigme Publications universitaires*, Orléans, 2003, str. 146.

4.2. Ispitivanje osumnjičenika u svojstvu svjedoka

Presuda Velikog vijeća ESLJP-a u predmetu *Ibrahim* u odnosu na četvrtog podnositelja zahtjeva važna je kad se ima u vidu posljednja novela ZKP-a. U odnosu na četvrtog podnositelja zahtjeva Veliko je vijeće utvrdilo povredu prava na pravični postupak i prava na branitelja iz čl. 6. st. 1. i st. 3. c) EKLJP-a zato što ga je policija ispitivala u svojstvu svjedoka, a nije mu dala pouku o pravima, uključujući pouku o pravu na uskratu iskaza i pravu na branitelja, ni nakon što se tijekom ispitivanja inkriminirao svojim izjavama. U tome se trenutku (samoinkriminiranja), prema ocjeni Velikog vijeća, „iskristalizirala sumnja da je četvrti podnositelj zahtjeva počinio kazneno djelo, tako da je od tog trenutka djelovanje policije bitno utjecalo na njegovu situaciju te je stoga bio podvrgnut „kaznenoj optužbi” u autonomnom značenju iz čl. 6. Konvencije“.⁶⁶ Prema ocjeni Velikog vijeća vlada nije uspjela dokazati da su vrlo uvjerljivi razlozi koji bi opravdali odgodu ostvarivanja prava na odvjetnika postojali i u odnosu na četvrtog podnositelja zahtjeva, a odluka o odgodu ostvarivanja prava na pravni savjet nije bila utemeljena na domaćem pravu.⁶⁷ Ne samo što je pisana izjava pribavljena prilikom navedenog ispitivanja korištena kao dokaz u kaznenom postupku nego je i bila važan dio dokaznog materijala na kojemu je bila utemeljena osuđujuća presuda tako što je policijskim službenicima pružila okvir oko kojega su „izgradili slučaj“ i koji im je omogućio pronalaženje drugih dokaza relevantnih za osudu.⁶⁸

Navedena argumentacija posebno je važna imamo li u vidu da obavijesne razgovore s osumnjičenikom prema trenutačno još uvijek važećim odredbama ZKP-a policija poduzima bez prethodne pouke o pravima, odnosno bez mogućnosti ostvarivanja prava na branitelja. Premda se bilješke o obavijesnim razgovorima ne mogu koristiti kao dokaz u postupku, itekako služe kao okvir oko kojega je moguće „izgraditi slučaj“ i pribaviti druge dokaze dostatne za osudu. Uz to i poredbena istraživanja pokazuju da u praksi policija nerijetko nastoji zaobići pravo osumnjičenika na branitelja na taj način da osumnjičenika ispituje u svojstvu svjedoka,⁶⁹ odnosno kao građanina u okviru neformalnog obavijesnog razgovora.⁷⁰ Uslijed toga pravo na branitelja koje osumnjičenik ostvaruje u kasnijim fazama postupka u velikoj mjeri biva neučinkovito ako su

⁶⁶ ECHR, GC, *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016, § 296.

⁶⁷ *Ibid.*, § 300.

⁶⁸ *Ibid.*, § 309.

⁶⁹ Beijer, *op. cit.* u bilj. 15, str. 313.

⁷⁰ Open Letter regarding the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Rights of Access to a Lawyer and of Notification of Custody to a Third Person in Criminal Proceedings, 2 New J. Eur. Crim. L., 2011, str. 265.

rezultati prethodno provedenog ispitivanja bez mogućnosti prakticanja prava obrane u velikoj mjeri determinirali tijek i ishod postupka. U tom smislu presuda *Ibrahim*, kao, uostalom, i Direktiva o pravu na branitelja, predstavlja važan korak naprijed u rješavanju navedenog problema.

No najnovija judikatura i u odnosu na problematiku miješanja procesnih uloga otvara prostor za različita tumačenja. Pozivajući se i na presude Velikog vijeća *Ibrahim* i *Simeonovi*, ESLJP je u predmetu *Kalēja protiv Latvije* utvrdio da nije bilo povrede prava iz čl. 6. st. 1. i st. 3. c) EKLJP-a premda je podnositeljicu zahtjeva tijekom prethodnog postupka, umjesto u svojstvu osumnjičenika, policija ispitivala u svojstvu svjedoka, bez prava na branitelja, a za to nisu postojali „vrlo uvjerljivi razlozi“. ESLJP je ocijenio da je postupak, sagledan u cjelini, bio pravičan, budući da njezin iskaz nije korišten kao dokaz pri donošenju osuđujuće presude, posebno ističući da podnositeljici zahtjeva tijekom prethodnog postupka nije bila oduzeta sloboda.⁷¹ Sve što je rečeno u odnosu na kriterij jedinog dokaza (*supra* 4.1.3.) vrijedi i u odnosu na ovu presudu. Pri tome je važno ne izvesti sasvim pogrešan zaključak da je ispitivanje osumnjičenika u svojstvu svjedoka i mimoilaženje prava na branitelja u skladu s konvencijskim pravom pod jedinim uvjetom da presuda nije utemeljena na tako pribavljenom iskazu.

4.3. Ograničenja prava na branitelja prema Direktivi o pravu na branitelja

I Direktiva o pravu na branitelja predviđa dopuštena ograničenja, odnosno mogućnost privremene derogacije prava na branitelja, no samo u iznimnim okolnostima i samo tijekom prethodnog postupka. Pravo na pristup odvjetniku može se ograničiti ako to pravo onemogućuje zemljopisna udaljenost (čl. 3. st. 5. Direktive o pravu na branitelja), s time da „*tijekom takva privremenog odstupanja nadležna tijela ne bi trebala ispitivati dotičnu osobu niti provoditi ikakve istražne radnje ili radnje prikupljanja dokaza*“ (toč. 30. recitala Direktive). Osim toga sadržaji prava na pristup odvjetniku mogu se privremeno ograničiti u još dva slučaja, kada za to postoje „uvjerljivi razlozi“ (čl. 3. st. 6. Direktive o pravu na branitelja). Prvi slučaj obuhvaća situacije kada „*postoji hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu ili fizički integritet osobe*“, s time da se ispitivanjem mogu pribavljati samo informacije ključne za sprječavanje navedenih štetnih posljedica, a svaka bi zlouporaba mogla nepovratno dovesti u pitanje prava obrane (toč. 31. recitala Direktive).⁷² Drugi slučaj obuhvaća situacije kada je „*poduzimanje trenutač-*

⁷¹ ECHR, *Kalēja v. Latvia*, 22059/08, 5 October 2017, § 67–70.

⁷² Vidjeti Ivičević Karas, Burić, Bonačić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 52.

nog djelovanja istražnih tijela nužno za sprječavanje značajnih opasnosti za kazneni postupak“ (čl. 3. st. 6. Direktive o pravu na branitelja), a ispitivanje se može provesti isključivo radi dobivanja informacija ključnih za sprječavanje navedenih opasnosti (toč. 32. recitala Direktive). U obje situacije ispitivanje je moguće samo pod pretpostavkom da je osoba primila pouku o pravu na uskratu iskaza i da to pravo može ostvariti.⁷³

Ukratko, prema Direktivi o pravu na branitelja ograničenja prava na branitelja moraju biti sukladna zahtjevima načela razmjernosti, odnosno moraju biti vremenski striktno ograničena, a ne smiju se temeljiti samo na težini kaznenog djela i ne smiju utjecati na pravičnost postupka sagledanog u cjelini.⁷⁴ Odluka o ograničenju prava na branitelja mora biti obrazložena i podložna kontroli od strane suda (čl. 8. Direktive).⁷⁵

Direktiva o pravu na branitelja oslanja se na pravne standarde koji su ustanovljeni u praksi ESLJP-a, ali ima za cilj konkretizirati te standarde radi njihove ujednačene primjene u praksi država članica. No odredbama Direktive o ograničenju prava na branitelja, kao i novijoj praksi ESLJP-a, moguće je uputiti ozbiljne kritike. Relativno širokim mogućnostima ograničenja prava na branitelja, pa makar ograničenje bilo i privremeno i striktno vremenski ograničeno, dovodi se u pitanje ostvarivanje drugih temeljnih prava osumnjičenika, a time i pravičnost postupka u cjelini.⁷⁶ Te su kritike to opravdanije imamo li u vidu najnoviju judikaturu ESLJP-a, koja će zasigurno utjecati na tumačenje i primjenu odredaba Direktive o pravu na branitelja.

4.4. Ograničenja prava na branitelja prema Zakonu o kaznenom postupku

I Zakon o kaznenom postupku, samo u odnosu na uhićenika, predviđa mogućnost odgode ostvarivanja prava na branitelja u vidu odgode obavještanja o uhićenju branitelja, bilo onog odabranog bilo branitelja postavljenoga s liste dežurnih odvjetnika (čl. 108.b ZKP-a). Temeljna pretpostavka odgode ostvarivanja prava na branitelja jest postojanje hitne potrebe da se otklone ozbiljne i teške posljedice za život, slobodu ili tjelesni integritet osobe ili da se otkloni opasnost da će se sakriti ili uništiti dokazi (čl. 108.b st. 1. ZKP-a). Ako su ispu-

⁷³ Opširnije Ivičević Karas, *op. cit.* u bilj. 19, str. 367.

⁷⁴ Rusu, Minodora-Ioana, *The Right to Have Access to a Lawyer within the Criminal Proceedings in the European Union*, 7 *Juridical Trib.*, 2017, str. 221.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Joint Briefing on the Directive on the Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings and the Right to Inform a Third Party upon Deprivation of Liberty 15 April 2013, 4 *New J. Eur. Crim. L.*, 2013, str. 332.

njene navedene pretpostavke, državni odvjetnik može naložiti policiji odgodu obavještanja uhićenikova branitelja. Odgoda može trajati samo dok za to postoje razlozi, a najdulje 12 sati (čl. 108.b st. 1. ZKP-a). Nalog državnog odvjetnika o odgodi prava na branitelja mora biti obrazložen (čl. 108.b st. 2. ZKP-a), a uhićenika se za vrijeme odgode može ispitati samo o okolnostima koje su dovele do odgode obavještanja branitelja (čl. 108.b st. 3. ZKP-a). Navedene odredbe ispunjavaju zahtjeve razmjernosti, striktno vremenske ograničenosti, a ograničenje nije vezano samo uz težinu kaznenog djela. Obrazloženje treba omogućiti provjeru je li ograničenje bilo opravdano, do koje može doći ako obrana uloži prigovor zbog povrede procesnih prava obrane (čl. 239.a ZKP-a).

Zanimljivo je da je istraživanje provedeno među sudionicima kaznenog postupka 2016. godine dovelo do zaključka da se mogućnost odgode ostvarivanja uhićenikova prava na branitelja iz čl. 108.b ZKP-a rijetko primjenjuje u praksi, budući da se nitko od ispitanika nikad nije našao u takvim situacijama,⁷⁷ a dio ispitanika smatrao je da takvo ograničenje uopće nije potrebno.⁷⁸ Oprez pri propisivanju, a još i više pri primjeni ograničenja prava na branitelja itekako je potreban ako se ima u vidu fundamentalni karakter prava na branitelja, posebno tijekom policijskog ispitivanja, kada je položaj osumnjičenika najosjetljiviji.

5. OGRANIČENJE PRAVA NA BRANITELJA U POLICIJI GLEDANO KROZ PRIZMU PRAVA NA BRANITELJA NA TERET PRORAČUNSKIH SREDSTAVA

5.1. Općenito

Odgovarajuće uređenje prava na besplatnu pravnu pomoć, odnosno prava branitelja na teret proračunskih sredstava, preduvjet je učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja u kaznenom postupku.⁷⁹ Problematika je dobro oslikana u odluci Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država u *Gideon v. Wainwright*, koja je postavila načelo da se ideal pravičnog postupka „*ne može ostvariti ako se siromašan čovjek optužen za kazneno djelo mora suočiti s onima koji ga optužuju bez pomoći odvjetnika*“.⁸⁰ Okolnost da osumnjičeniku, odnosno

⁷⁷ Ivičević Karas, Burić, Bonačić, *op. cit.* u bilj. 36, str. 522–523.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Open Letter regarding the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Rights of Access to a Lawyer and of Notification of Custody to a Third person in Criminal Proceedings, 2 New J. Eur. Crim. L., 2011, str. 268.

⁸⁰ *Gideon v. Wainwright*, 372 U.S. 335, at 344 (1963), cit. prema Willems, Auke, The United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems: A Step toward Global Assurance of Legal Aid, 17 New Crim. L. Rev., 2014, str. 185.

okrivljeniku, nije bila osigurana pomoć branitelja na teret proračunskih sredstava premda je tu pomoć trebao, pa se zato branio sam, ozbiljno dovodi u pitanje mogućnost da se tom okrivljeniku osigura pravičan postupak.⁸¹ Navedeno, dakako, vrijedi tijekom cijelog postupka, a posebno je važno u fazi policijskog postupanja, koje, kao što je istaknuto, uvelike određuje tijek i ishod kaznenog postupka, a tijekom koje su najveći rizici povrede i drugih temeljnih ljudskih prava osumnjičenika, poput prava na uskratu iskaza, ali i prava na tjelesni i duševni integritet.

5.2. U praksi Europskog suda za ljudska prava

Pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava jedno je od konvencijskih minimalnih prava obrane. Prema ustaljenoj praksi ESLJP-a pravo na besplatnu pravnu pomoć branitelja ostvaruje okrivljenik koji ne raspolaže dostatnim financijskim sredstvima ako to zahtijevaju interesi pravde. U odnosu na ekonomski kriterij dostatnih financijskih sredstava praksa ESLJP-a državama tradicionalno ostavlja stanovit prostor diskrecije u ocjeni raspolaže li okrivljenik dostatnim financijskim sredstvima,⁸² no teret je dokaza na osumnjičeniku, koji, doduše, ne mora dokazati da ne raspolaže dostatnim sredstvima primjenom visokog dokaznog standarda „iznad svake sumnje“ („*beyond all doubt*“).⁸³

Kriterij „interesa pravde“ („*interest of justice*“) u odnosu na ekonomski kriterij ostavlja znatno širi manevarski prostor nacionalnim pravnim sustavima. Smatra se da je taj kriterij svakako zadovoljen ako u obzir dolazi izricanje zatvorske kazne,⁸⁴ dok se u ostalim slučajevima uzima u obzir ozbiljnost kaznenog djela, težina moguće kazne, složenost slučaja te posebnosti postupka i okrivljenikove osobne prilike.⁸⁵ U presudi *Prežec protiv Hrvatske*, kojom je Hrvatska osuđena upravo zbog povrede prava na besplatnu pravnu pomoć (čl. 6. i čl. 6. st. 3. c) EKLJP-a) u stadiju rasprave,⁸⁶ ESLJP je primjerice smatrao da je kriterij interesa pravde bio zadovoljen na temelju okolnosti zdravstvenog stanja podnositelja zahtjeva (kod podnositelja zahtjeva psihijatrijskim pregledom bile su utvrđene duševne smetnje i smanjena ubrojivost te je bila pri-

⁸¹ *Ibid.*, str. 186.

⁸² Trechsel, *op. cit.* u bilj. 30, str. 272.

⁸³ ECHR, *Pakelli v. Germany*, 8398/78, 25 April 1983, § 34. Willems, *op. cit.* u bilj. 80, str. 203.

⁸⁴ ECHR, GC, *Benham v. The United Kingdom*, 19380/92, 10 June 1996, § 61.

⁸⁵ Trechsel, *op. cit.* u bilj. 30, str. 273–276. Vidjeti i Willems, *op. cit.* u bilj. 80, str. 203.

⁸⁶ Đurđević, Zlata, *Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011.*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (2)2011, str. 328.

mijenjena mjera obvezatnog psihijatrijskog liječenja), pri čemu se podnositelj zahtjeva nalazio na izdržavanju dugotrajne zatvorske kazne u vrijeme kada se protiv njega vodio kazneni postupak za kazneno djelo počinjeno prema zatvorskom službeniku.⁸⁷

5.3. Prema Direktivi o pravnoj pomoći

Direktiva o pravnoj pomoći pod pojmom „pravne pomoći“ podrazumijeva financiranje pomoći odvjetnika od strane države članice, a kojom se omogućuje ostvarivanje prava na pristup odvjetniku (čl. 3. Direktive o pravnoj pomoći). Direktiva o pravnoj pomoći propisuje da osumnjičenicima i okrivljenicima koji nemaju dovoljno sredstava za plaćanje pomoći odvjetnika imaju pravo na pravnu pomoć kad to nalaže interes pravde (čl. 4. st. 1. Direktive), a države mogu provesti provjeru imovinskog stanja, provjeru osnovanosti zahtjeva ili pak obje provjere radi odluke o odobrenju pravne pomoći (čl. 4. st. 2. Direktive). Pri provjeri imovinskog stanja uzet će se u obzir svi relevantni čimbenici, poput prihoda, imovine i obiteljskih prilika osumnjičenika, kao i troškovi pomoći odvjetnika te životni standard u dotičnoj državi (čl. 4. st. 3. Direktive). Pri provjeri osnovanosti zahtjeva uzet će se u obzir ozbiljnost kaznenog djela, složenost predmeta i težina očekivane sankcije da bi se utvrdilo nalaže li interes pravde odobravanje pravne pomoći (čl. 4. st. 4. Direktive), a zahtjev će se smatrati osnovanim ako je osumnjičenik izveden pred nadležni sud kako bi se donijela odluka o pritvoru, kao i tijekom pritvora (čl. 4. st. 4. Direktive). Pri tome, poput prakse ESLJP-a, ni Direktiva o pravnoj pomoći nije odredila minimalne standarde za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć, odnosno prava na branitelja na teret proračunskih sredstava, što je problematično ako se ima u vidu da države članice EU-a predviđaju različite uvjete za ostvarivanje tog temeljnog prava obrane.

Ipak, kada je riječ o najranijoj fazi postupka i ispitivanju osumnjičenika od strane policije, Direktiva o pravnoj pomoći napravila je iskorak u odnosu na konvencijsko pravo izrijeком propisujući da se „*pravna pomoć odobrava bez nepotrebnog odgađanja, a najkasnije prije ispitivanja osobe koje provodi policija, neko drugo tijelo kaznenog progona ili pravosudno tijelo, ili prije provođenja istražnih radnji ili radnji povezanih s prikupljanjem dokaza*“ (dokaznom radnjom prepoznavanja, suočenja ili rekonstrukcije događaja) (čl. 4. st. 5. Direktive). Štoviše, propisano se primjenjuje i na osobe koje prvotno nisu bile osumnjičenicima ili okrivljenicima, ali su to postale tijekom ispitivanja koje pro-

⁸⁷ ECHR, *Prežec v. Croatia*, 48185/07, 15 October 2009, § 29. Vidjeti Valković, Burić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 547.

vodi policija ili drugo tijelo kaznenog postupka (čl. 2. st. 3. Direktive o pravnoj pomoći), što je u skladu sa standardima o pravu na branitelja koje određuje Direktiva o pravu na branitelja.

No s druge strane prema Direktivi o pravnoj pomoći ispitivanje od strane policije nije okolnost koja bi sama po sebi ispunjavala uvjet osnovanosti zahtjeva za besplatnom pravnom pomoći, kao što je to u slučaju trajanja pritvora ili odlučivanja o pritvoru, nego države članice ostvarivanje tog prava mogu uvjetovati prethodnom provjerom imovinskog stanja ili osnovanosti zahtjeva ili pak objema provjerama. Kad se ima u vidu da se ispitivanje osumnjičenika od strane policije provodi u najranijim fazama postupka, nerijetko i prije početka formalnog kaznenog postupka, može se očekivati da će odlučivanje o zahtjevu za braniteljem na teret proračunskih sredstava pretpostavljati odgodu provođenja te radnje. To pak opravdava bojazan da će ponekad u tim situacijama policijski službenici biti u iskušenju da pribjegu postojećoj mogućnosti ograničenja prava na branitelja u vidu privremene odgode. No privremene odgode nisu predviđene za takve situacije, pa bi moguće rješenje bilo omogućiti da se iz sredstava državnog proračuna predujme troškovi branitelja u policijskoj postaji, koji bi se onda, ovisno o provedenom testu, mogli naknaditi od osumnjičenika, odnosno okrivljenika kao troškovi postupka. U tom smislu i Direktiva o pravnoj pomoći sugerira da bi tijela „trebala odobriti barem hitnu ili privremenu pravnu pomoć prije takva ispitivanja“ (recital 19).

5.4. Prema Zakonu o kaznenom postupku

Implementacija Direktive o pravnoj pomoći, koju tek očekujemo, pretpostavlja znatan zahvat u postojeće uređenje prava na branitelja na teret proračunskih sredstava u hrvatskom pravu. Riječ je o pravu koje je trenutačno, prema ZKP-u, osigurano u relativno kasnim fazama postupka, posebice kada se provodi istraživanje, a ne istraga.⁸⁸ Naime pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava okrivljenik može ostvariti nakon primitka rješenja o provođenju istrage, odnosno nakon podizanja optužnice za kaznena djela za koja se istraga ne provodi ili kada istraga nije provedena (čl. 72. st. 1. ZKP-a). Posljednjom novelom ZKP-a pravo na branitelja pomaknuto je u najranije faze postupka, konkretno u fazu izvida, dok je s tim pravom nerazdvojno povezano

⁸⁸ I Zakon o odvjetništvu, u čl. 21., propisuje dužnost Hrvatskoj odvjetničkoj komori da osigura besplatno pružanje pravne pomoći socijalno ugroženim osobama i žrtvama Domovinskog rata. Ta dužnost nije vezana samo za određene vrste postupaka, pa valja zaključiti da se odnosi i na pružanje pravne pomoći okrivljeniku u kaznenom postupku. Vidjeti Pajčić, Matko, Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (1)2010, str. 76.

pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava „ostalo“ zajamčeno samo u kasnijim fazama postupka, što predstavlja uistinu gorući problem.

Primjena pravila o obveznoj obrani taj problem ublažava kada je riječ o djelima iz prvostupajnske nadležnosti županijskih sudova jer u odnosu na ta djela obvezna obrana vrijedi već pri prvom ispitivanju (čl. 66. st. 1. t. 2. ZKP-a), pa tako i pri ispitivanju od strane policije sukladno čl. 208.a ZKP-a. No u odnosu na veliku većinu kaznenih djela, koja su u nadležnosti općinskih sudova, u slučajevima kada obrana nije obvezna po nekoj od zakonskih osnova i kada se ne vodi istraga pravo na branitelja zapravo je uskraćeno uslijed nemogućnosti ostvarivanja prava na branitelja na teret proračunskih sredstava sve do trenutka podizanja optužnice. Time su osumnjičenici, odnosno okrivljenici slabog imovnog stanja u evidentno neravnopravnom položaju u odnosu na one boljeg imovnog stanja tijekom istraživanja ili u slučaju podizanja neposredne optužnice. To potvrđuju i rezultati empirijskog istraživanja provedenog 2010. godine, prema kojima se osumnjičenici, u slučajevima kada obrana nije obvezna, a još nije zajamčeno pravo na besplatnog branitelja, nerijetko odriču prava na branitelja zbog financijskih razloga.⁸⁹ Navedeno je posebno problematično kad se zna da se u našem pravnom sustavu, koji pripada u one kontinentalne tradicije, glavnina dokaza prikupi upravo tijekom istrage, odnosno istraživanja, te upravo prethodni postupak determinira ishod cijelog postupka,⁹⁰ pa se u tom smislu nedostatak pomoći branitelja u kasnijim fazama postupka teško može nadoknaditi.⁹¹

Stoga, ako počemo od toga da je pravo na besplatnu pravnu pomoć temeljno ljudsko pravo siromašnog okrivljenika, primjena tog prava ne može biti ograničena na određeni procesni stadij,⁹² nego mora vrijediti tijekom cijelog postupka, pa tako i u najranijoj fazi, tijekom ispitivanja osumnjičenika od strane policije. Zbog toga je važno što prije pravo na branitelja na teret proračunskih sredstava uskladiti novim odredbama o pravu na branitelja tijekom policijskog ispitivanja osumnjičenika.

Drugi problem predstavlja vrlo kompliciran postupak „provjere imovinskog stanja“ (čl. 72. ZKP-a), koji je već u domaćoj literaturi kritiziran kao pretjerano birokratiziran.⁹³ Siromašnom će se okrivljeniku, na njegov zahtjev,

⁸⁹ Burić, Zoran, Croatia, Qualitative report, u: Pre-trial Emergency Defence (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 301.

⁹⁰ Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard, General report, conclusions and recommendations, u: Pre-trial Emergency Defence (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 354–355.

⁹¹ Vidjeti Trechsel, *op. cit.* u bilj. 30, str. 250.

⁹² Valković, Burić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 553.

⁹³ Vidjeti Đurđević, Zlata, Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (2)2013, str. 352.

imenovati branitelj na teret proračunskih sredstava ako prema svom imovinskom stanju ne može podmiriti troškove obrane bez ugrožavanja vlastitog uzdržavanja i uzdržavanja svoje obitelji ili osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati (čl. 72. st. 1. ZKP-a). Uz zahtjev okrivljenik je dužan priložiti dokaze o svom imovinskom stanju, ali i o stanju svoje obitelji, odnosno osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati ili koje su dužne uzdržavati njega. Iz tih dokaza o imovinskom stanju „*moraju biti vidljivi ukupni prihodi unutar godine dana, podaci i stanje o računima u bankarskim i drugim financijskim institucijama, vlasništvo nad nekretninama, pokretninama i pravima na kojima se temelji osnovanost zahtjeva*“ (čl. 72. st. 2. ZKP-a).⁹⁴

Može se očekivati da će provođenje opisanog složenog postupka provjere imovinskog stanja biti dodatno problematično u slučajevima ispitivanja osumnjičenika od strane policije u fazi izvida, a posebice u slučajevima uhićenja, kada je policija vezana strogim zakonskim rokovima. U tim bi slučajevima, kao što je već istaknuto, uvijek trebalo osigurati branitelja na teret proračunskih sredstava, a u slučaju da se ispostavi da osumnjičenik s obzirom na imovinsko stanje ne ispunjava uvjete za ostvarivanje tog prava, ti bi se troškovi mogli naknadno naplatiti od samog osumnjičenika.

Naposljetku, kada je riječ o pravu na branitelja na teret proračunskih sredstava, nameće se pitanje ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru kao jednog od elemenata šireg prava na branitelja.⁹⁵ Naime prvo od navedenih prava ne isključuje drugo, premda bi nastojanje da se i siromašnom osumnjičeniku osigura pravo na branitelja po vlastitom izboru zahtijevalo dodatne napore u uređenju funkcioniranja lista dežurnih branitelja, o čemu će više riječi biti u nastavku.

Na primjeru hrvatskog uređenja ogledaju se negativne strane odluke Europske komisije da se pitanje prava na branitelja razdvoji od pitanja ostvarivanja prava na branitelja na teret proračunskih sredstava te da se ta pitanja urede u dvije direktive s različitim rokovima za transponiranje u nacionalne pravne poretke, jer je riječ o nerazdvojno povezanim segmentima prava na branitelja kao temeljnog prava obrane. Bez istovremenog adekvatnog uređenja prava na branitelja na teret proračunskih sredstava samo pravo na branitelja, pa makar bilo primjereno uređeno na normativnoj razini, ostaje teoretsko i iluzorno.

⁹⁴ VII. novelom ZKP-a uvedena je mogućnost da sud u odluci kojom rješava o troškovima okrivljenika oslobodi obveze da naknadi u cijelosti ili djelomično određene troškove kaznenog postupka, uključujući i nagradu i nužne izdatke postavljenog branitelja „zbog lošeg imovinskog stanja te ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje uzdržavanje okrivljenika ili osoba koje je on dužan uzdržavati“. Sud takvu odluku može donijeti i naknadno, posebnim rješenjem, a od okrivljenika može zatražiti dostavljanje potvrde o imovinskom stanju i prihodima od porezne uprave (čl. 148. st. 6. ZKP-a).

⁹⁵ Vidjeti Pajčić, *op. cit.* u bilj. 88, str. 83–84.

6. JOŠ O STVARNIM OGRANIČENJIMA PRAVA NA BRANITELJA U POLICIJI

6.1. Taktika policijskog postupanja i odricanje osumnjičenika od prava na branitelja

ZKP u posljednjoj VII. noveli detaljno uređuje ispitivanje okrivljenika u policiji (čl. 208.a. ZKP-a). Među ostalim, ispitivanje svakog osumnjičenika u policijskim prostorima mora biti snimljeno audio-video uređajem, uključujući i davanje pouke o pravima, kao i samo ispitivanje. Snimka osigurava dobru kvalitetu radnje, kao i mogućnost naknadne provjere je li osumnjičenik bio valjano i potpuno informiran o svojim pravima te je li radnja provedena na zakonom propisani način. Činjenica da se ispitivanje snima odvraća ispitivača od korištenja mogućih „trikova“ i drugih nedozvoljenih radnja, a sama snimka pruža uvid u to kako je provođeno ispitivanje, kako su točno glasila pitanja, a kako osumnjičenikovi odgovori, te u konačnici omogućuje pouzdanije utvrđivanje činjenica.⁹⁶ U tom smislu audio-video snimanje ispitivanja osumnjičenika od strane policije ostvaruje trojaki cilj: osigurava poštivanje prava osumnjičenika, odnosno zaštitu prava osumnjičenika koji nije bio propisno ispitan, a istovremeno osigurava dobru kvalitetu i pouzdanost provedene radnje te policiji služi kao dokaz za pobijanje mogućih lažnih navoda o nepravilnostima tijekom ispitivanja.^{97, 98}

No razdoblje koje prethodi ispitivanju osumnjičenika i audio-video snimanju zahtijeva posebnu pozornost. Komparativno istraživanje koje su proveli Cape i Hodgson pokazalo je da su u Engleskoj i Walesu, nakon što je pravo na branitelja u policijskoj postaji uvedeno 1984. godine, policijski službenici koristili različite taktike kako bi osumnjičenika odgovorili od korištenja prava na branitelja. Tako su primjerice policijski službenici osumnjičenicima govorili da će angažiranje branitelja produljiti njihov boravak u pritvoru te da im ne treba branitelj ako nemaju što kriti ili ako se radi o jednostavnom slučaju.⁹⁹ Budući da su osumnjičenici u pravilu visoko motivirani da što prije napuste policijske prostore, opisani postupci u konačnici zaista mogu rezultirati odricanjem osumnjičenika od prava na branitelja. I empirijsko istraživanje provedeno još 2010. godine u Hrvatskoj u odnosu na praksu prema ZKP-u iz 1997. godine pokazalo je da postoje indikacije da policijski službenici osumnjičenicke često savjetuju da ne angažiraju branitelje.¹⁰⁰

⁹⁶ Beijer, *op. cit.* u bilj. 15, str. 345.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 346.

⁹⁸ Vidjeti Ivičević Karas, *op. cit.* u bilj. 19, str. 374–380. O trojakom cilju propisivanja oblika radnja koje se u postupku provode vidjeti Krapac, *op. cit.* u bilj. 28, str. 9.

⁹⁹ Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 458.

¹⁰⁰ Burić, *op. cit.* u bilj. 89, str. 304.

Uz to svako eventualno policijsko postupanje kojim bi se osumnjičenika „odgovaralo“ od angažiranja branitelja potencijalno kasniji kazneni postupak može zakomplicirati i produljiti. Naime ukoliko bi se u takvoj situaciji osumnjičenik odrekao prava na branitelja, u kasnijoj fazi kaznenog postupka, nakon savjetovanja s braniteljem, može se očekivati da bi se mogao odlučiti osporavati „samoinkrimirajući“ iskaz. U takvoj će procesnoj situaciji vrlo izvjesno biti potrebno kao svjedoke ispitati policijske službenike koji su u danoj prilici postupali prema osumnjičeniku, iako odredbe ZKP-a o dokaznoj snazi službenih bilježaka nisu mijenjane.

Zbog svega navedenoga nužno je da policijsko postupanje, i izvan sfere koja je striktno uređena ZKP-om, bude u skladu s poimanjem prava na branitelja kao temeljnog ljudskog prava osumnjičenika, o čemu će biti govora u nastavku rada.

6.2. (Ne)informiranost o pravima

Hoće li osumnjičenik koristiti svoje pravo na branitelja, pokazuju istraživanja, ovisi u velikoj mjeri i o načinu na koji je informiran o tome pravu.¹⁰¹ Čitav je niz faktora koji utječu na to je li pri donošenju pojedine odluke osumnjičenik bio informiran: primjerice je li mu pouka o pravima dana u usmenom ili pisanom obliku, u kojem su trenutku osumnjičeniku priopćena njegova prava, u kojem trenutku osumnjičenik mora donijeti odluku o korištenju određenog prava, jesu li prava osumnjičeniku priopćena, odnosno objašnjena na jeziku koji govori, odnosno razumije, u kojoj su mjeri priopćeni detalji o ostvarivanju tog prava i slično.¹⁰² Pitanje pravilnog informiranja osumnjičenika o njegovim pravima u policijskim prostorima povezano je i s razmatranom problematikom taktike policijskog postupanja.¹⁰³ Unatoč tome što se, prema novom uređenju radnje policijskog ispitivanja osumnjičenika iz čl. 208.a ZKP-a, davanje, odnosno primanje pouke o pravima snima i unatoč tome što se policija mora uvjeriti da je osumnjičenik pouku o pravima i razumio, prije ispitivanja postoji razdoblje u kojem policija može utjecati na osumnjičeničku odluku o ostvarivanju prava na branitelja. Tako će osumnjičenik, ako primjerice smatra da će

¹⁰¹ Schumann, Bruckmüller, Soyer, *op. cit.* u bilj. 90, str. 366.

¹⁰² Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 459.

¹⁰³ Važnost pravilnog obavještanja osumnjičenika o njegovim pravima ogleda se i u presudi Velikog vijeća ESLJP-a *Dvorski protiv Hrvatske*, u kojoj je uveden standard „informiranog odabira“ („*informed choice*“) kada je riječ o odluci okrivljenika da angažira branitelja po vlastitom izboru. Uskrata informiranog odabira pri odluci o korištenju prava na branitelja, pa tako i prava na branitelja po vlastitom izboru, može rezultirati povredom konvencijskog prava iz čl. 6. st. 3. c) EKLJP-a. ECHR, GC, *Dvorski v. Croatia*, 25703/11, 20 October 2015, § 83–93.

angažiranje branitelja odgoditi njegovo puštanje na slobodu, vjerojatno oklijevati u ostvarivanju toga prava jer je osumnjičenicima, kao što je već istaknuto, često prioritet da što prije iz policije budu pušteni na slobodu.¹⁰⁴ Uz to istraživanja pokazuju da u praksi sami osumnjičenci ne razumiju važnost prava obrane, pa tako često smatraju da će policija angažiranje branitelja protumačiti kao priznanje krivnje,¹⁰⁵ što ih opet obeshrabruje u ostvarivanju tog prava.

Na dodatni oprez poziva moguća sadržajna manjkavost i šturost pouke o pravima u dijelu koji se odnosi na obavijest o kaznenom djelu, koja je posljedično povezana s odlukom osumnjičenika o tom hoće li na njegovu ispitivanju u policiji biti prisutan branitelj. Naime u skladu s čl. 208.a ZKP-a poziv osumnjičeniku i pouka o pravima mora sadržavati, između ostalih prava, obavijest osumnjičeniku za što ga se sumnjiči. Pouke o pravima u najranijem policijskom postupanju, primjerice prilikom pretrage ili prvog ispitivanja, često sadrže samo paušalno naznačen činjenični i pravni opis kaznenog djela, iz kojeg se samo načelno razabire o kojem se kaznenom djelu radi, ali svakako ne sve relevantne činjenice. Kada se pouka o pravima uspoređi primjerice s činjeničnim opisom rješenja o provođenju istrage, između kojih radnja katkad protekne svega nekoliko sati, tada se može zaključiti da su osumnjičenci nedostavno obaviješteni za što se sumnjiče u najranijoj i najosjetljivijoj fazi. Budući da se policijski službenici prije ispitivanja osumnjičenika moraju uvjeriti da su osumnjičenci razumjeli za što ih se sumnjiči, nedostatna pouka o pravima otvara mogućnost nerazumijevanja sadržaja ili njegova pogrešnog razumijevanja od strane osumnjičenika, pa je teško vjerovati da će se policijski službenici uistinu moći uvjeriti da je pouka pravilno shvaćena. Nedostatna pouka može biti u postupku problematizirana, nakon eventualnog priznanja, kao takva koja nedostavno informiranog osumnjičenika dovodi u zabludu. Stoga je informiranost o tome za što se osumnjičenik tereti iznimno važna.

6.3. (Ne)funkcioniranje liste dežurnih branitelja i kvaliteta obrane

Iz načela neovisnosti uloge branitelja u odnosu prema državi proizlazi da je ponašanje obrane ponajprije pitanje koje međusobno trebaju dogovoriti okrivljenik i njegov branitelj, bez obzira na to je li branitelj postavljen u okviru sustava besplatne pravne pomoći ili je financiran privatnim sredstvima. No pravo na branitelja obuhvaća i pravo na određenu kvalitetu obrane. Stoga, premda je postupanje branitelja stvar njegova dogovora, odnosno odnosa s okrivljenikom, ako je postupanje branitelja očigledno nesavjesno ili su na postupanje branitelja nadležna državna tijela upozorena na drugi način, državna su tijela

¹⁰⁴ Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 457.

¹⁰⁵ Schumann, Bruckmüller, Soyer, *op. cit.* u bilj. 90, str. 371.

dužna u taj odnos intervenirati.¹⁰⁶ U svakom slučaju, djelotvorno ostvarivanje prava na branitelja u Republici Hrvatskoj nije moguće zamisliti bez koordinacije policije, državnih odvjetništava i sudova s jedne strane te branitelja, odnosno Hrvatske odvjetničke komore kao njihove „krovne“ organizacije, s druge strane.¹⁰⁷

Ostvarivanje prava na branitelja po službenoj dužnosti u policiji istodobno za državu aktivira obvezu da osumnjičeniku omogući učinkovito ostvarivanje toga prava. Pristup braniteljima s lista branitelja Hrvatske odvjetničke komore, kao i pravo na branitelja u cjelini, ne smije biti teoretsko i iluzorno. Kad se ima u vidu da je prijava odvjetnika na braniteljske liste dobrovoljna i ne predstavlja obvezu ili dužnost odvjetnika u skladu sa Zakonom o odvjetništvu i Kodeksom odvjetničke etike, može se očekivati i to da će se odvjetnici koji su se na liste prijavili tu svoju ulogu i dužnost savjesno i odgovorno obavljati. Svaki branitelj u pružanju pravne pomoći odlučuje i djeluje samostalno i slobodno. Neovisnost branitelja u kaznenom postupku jedan je od temeljnih principa koji se odnose na njegovu aktivnost, no braniteljevo postupanje uključuje odgovornost. Branitelj je u obavljanju svojeg poziva i obnašanju funkcije obrane odgovoran za svoje postupanje i rad te stoga podliježe disciplinskoj, kaznenoj i građanskopravnoj odgovornosti. Bilo kakva nefunkcionalnost liste dežurnih branitelja za Hrvatsku je odvjetničku komoru poziv za unapređenje i svrsishodnije reguliranje prava i obveza branitelja koji se prijavljuju na braniteljske liste u svjetlu prava okrivljenika na učinkovitu obranu u kaznenom postupku.¹⁰⁸

7. UMJESTO ZAKLJUČKA: PROMJENA PERCEPCIJE ULOGE BRANITELJA U KAZNENOM POSTUPKU

Analiza ograničenja prava na branitelja koja su dopuštena u praksi ESLJP-a, na normativnoj razini u odredbama Direktive o pravu na branitelja i prema čl. 108.b ZKP-a, kao i u praksi policijskog postupanja, otvara niz pitanja. Odgovor na pitanje kako izbjeći negativne implikacije normativnih ograničenja, kao i taktike policijskog postupanja, na ostvarivanje osumnjičenikova prava na branitelja u policiji valja tražiti u širem kontekstu, koji zahtijeva promjenu u kulturi policijskog postupanja,¹⁰⁹ ali i općenito u pravnoj kulturi. Nerijetko

¹⁰⁶ ECHR, *Prežec v. Croatia*, § 30. Valković, Burić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 548.

¹⁰⁷ Više o braniteljskim listama vidjeti Valković, *op. cit.* u bilj. 13, str. 365.

¹⁰⁸ Odvjetnici prijavljeni na braniteljske liste koji nesavjesno obavljaju odvjetnički posao disciplinski su odgovorni za težu povredu dužnosti i ugleda odvjetništva iz članka 118. stavka 1. točke 5. Statuta Hrvatske odvjetničke komore.

¹⁰⁹ Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 458.

se branitelji, koji osumnjičeniku, odnosno okrivljeniku, pomažu u obnašanju obrane kao jedne od temeljnih funkcija kaznenog postupka, percipiraju kao sudionici koji ometaju vođenje kaznenog postupka, što je, uostalom, vidljivo iz pravnih standarda koji dopuštaju ograničenje tog prava, kako u najnovijoj judikaturi ESLJP-a tako i u Direktivi o pravu na branitelja. Problem se jasno ogleda u izdvojenom mišljenju sutkinje Zdravke Kalaydjieve u presudi koju je u predmetu *Salduz* donijelo Vijeće sastavljeno od sedmorice sudaca. Sutkinja Kalaydjieva istaknula je da ne može razumjeti argument da se sprječavanje pristupa odvjetniku može opravdati svrhom „osiguranja da integritet istrage ne bude ugrožen propustima“.¹¹⁰ Sutkinja nadalje ističe da joj se čini da „ovaj argument općenito odbacuje samu bit prava zajamčenog člankom 6. stavkom 3. (c), koji se potencijalno može primijeniti na bilo koji postupak istrage te odražava općeniti stav da odvjetnici po definiciji predstavljaju prijetnju pravdi.“¹¹¹

Promjena percepcije uloge branitelja u kaznenom postupku uvjetovana je, kao što je navedeno, razvojem pravne kulture, a razvoj pravne kulture podrazumijeva da branitelji budu percipirani kao sudionici postupka koji pridonose pravičnosti postupanja. Tradicionalno poimanje kaznenog postupka, kojim dominiraju dvije suprotstavljene tendencije, doduše, doprinosi shvaćanju da jačanje prava obrane, pa tako i prava na branitelja, pogotovo u najranijim fazama postupka, neopravdano narušava procesnu ravnotežu na štetu javnog interesa za procesuiranjem i kažnjavanjem počinitelja kaznenih djela. Time se ujedno implicira da poštivanje prava obrane šteti interesima žrtava. No valja razumjeti da procesna jamstva obrane nisu prepreka učinkovitim istraživanju i procesuiranju počinitelja kaznenih djela. Naprotiv, procesna jamstva obrane služe osiguranju pravičnosti postupka i vjerodostojnosti dokaza, a vjerodostojnost dokaza zasigurno ide u prilog učinkovitosti kaznenog procesuiranja i zaštiti žrtve, koja može računati da će ishod postupka biti pouzdan.¹¹² Iako s jedne strane neka poredbeno istraživanja provedena u odnosu na engleski i američki sustav upućuju na to da je proširenje prava na branitelja dovelo do smanjenja udjela korisnih izjava, odnosno priznanja osumnjičenika tijekom radnje policijskog ispitivanja,¹¹³ s druge strane spomenuto istraživanje koje su proveli Cape i Hodgson u odnosu na Englesku i Wales pokazalo je da uvođenje prava na branitelja u policijskim postajama nije rezultiralo velikim brojem „šutećih osumnjičenika“ („*silent suspects*“) i „propalih istraga“.¹¹⁴ Kao po-

¹¹⁰ ECHR, *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 16 December 2014.

¹¹¹ *Ibid.*, Dissenting opinion of judge Kalaydjieva.

¹¹² Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, 472–473.

¹¹³ Karas, Željko, Kriminalistički značaj pribavljanja osumnjičeničkovog iskaza prije početka kaznenog postupka, *Policija i sigurnost*, (2)2015, str. 106–107.

¹¹⁴ Cape, Hodgson, *op. cit.* u bilj. 35, str. 458.

sljedica detaljnijeg zakonskog uređenja policijskog ispitivanja, došlo je do promjene u policijskoj praksi, pa policijski službenici prilikom ispitivanja više nisu pretpostavljali osumnjičeničkovu krivnju, nego su bili spremni saslušati osumnjičeničkova objašnjenja, umjesto da nastoje primjenom različitih taktika mimo zajamčenih prava obrane doći do priznanja.¹¹⁵ Naposljetku, policijski se službenici sve više oslanjaju i na druge istražne tehnike, a ne primarno na dobivanje osumnjičeničkova priznanja.¹¹⁶ U tom smislu korištenje prava na branitelja tijekom policijskog ispitivanja ne predstavlja „remetilački faktor“ u ostvarivanju legitimnih ciljeva kaznenog postupka. Naravno, nova percepcija uloge branitelja u kaznenom postupku podrazumijeva i dobro ustrojstvo i funkcioniranje odvjetništva kao javne službe, čije djelovanje uređuju zakoni i Kodeks odvjetničke etike. Posebno je važno dobro funkcioniranje lista odvjetnika po službenoj dužnosti.

Naposljetku, valja zaključiti da temeljna jamstva pravičnog postupka ne treba balansirati s legitimnim interesima države za učinkovitim progonom kaznenih djela.¹¹⁷ Navedeno posebno vrijedi u odnosu na pravo na branitelja, koje je fundamentalno pravo obrane, bez kojega i druga prava obrane ostaju iluzorna. Mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava obrane, posebno prava na branitelja u policiji, štiti integritet kaznenog postupka i cijelog kaznenopravnog sustava, a u konačnici doprinosi i smanjenju troškova povezanih s posljedicama procesnih povreda koje uzrokuju ponovna suđenja.¹¹⁸ Stoga ograničenja prava na branitelja, usprkos relativno širokim mogućnostima koje dopuštaju ZKP, Direktiva o pravu na branitelja i najnovija judikatura ESLJP-a, uistinu treba tumačiti krajnje restriktivno.

¹¹⁵ Ashworth, Andrew; Redmayne, Mike; *The Criminal Process*, Oxford University Press, 2005, str. 82.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Heard, Shaeffer, *op. cit.* u bilj. 7, str. 280.

¹¹⁸ U tom smislu važnost poštivanja prava na branitelja ističu predstavnici organizacija civilnog društva koje djeluju na području zaštite ljudskih prava u kaznenom pravosuđu u svome otvorenom pismu, koje su u odnosu na Prijedlog direktive o pravu na branitelja uputili petorici ministara iz Engleske i Walesa, Nizozemske, Irske, Belgije i Francuske, a u povodu njihova dopisa (note) Vijeću Europske unije, u kojem su iznijeli zabrinutost da će prijedlozi Komisije “predstavljati značajne teškoće za učinkovito vođenje kaznenog postupka od strane istražnih vlasti, tužiteljstava i sudbenih vlasti”. Open Letter regarding the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Rights of Access to a Lawyer and of Notification of Custody to a Third Person in Criminal Proceedings, 2 *New J. Eur. Crim. L.*, 2011, str. 264.

LITERATURA

1. Ashworth, Andrew; Redmayne, Mike, *The Criminal Process*, Oxford University Press, 2005.
2. Bachmaier Winter, Lorena, *The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment*, u: Ruggeri, Stefano (ur.), *Human Rights in European Criminal Law*, Springer, 2015, str. 111–131.
3. Beijer, Annemarieke, *False Confessions during Police Interrogations and Measures to Prevent Them*, 18 *Eur. J. Crime Crim. L. & Crim. Just.*, 2010, str. 311–348.
4. Burić, Zoran, Croatia, *Qualitative report*, u: *Pre-trial Emergency Defence* (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 2099–304.
5. Cape, Ed; Hodgson, Jacqueline, *The Right to Access to the Lawyer at Police Stations: making the European Union Directive Work in Practice*, 5 *New J. Eur. Crim. L.*, 2014, str. 450–479.
6. De Hert, Paul, *European Human Rights Law and the Regulation of European Criminal Law – Lessons Learned from the Salduz Saga: Questions Unanswered by the European Court in Salduz*, 1 *New J. Eur. Crim. L.*, 2010, str. 289–294.
7. Đurđević, Zlata, Croatia, u: *Pre-trial Emergency Defence* (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 59–71.
8. Đurđević, Zlata, *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (2)2013, str. 315–362.
9. Đurđević, Zlata, *Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011.*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (2)2011, str. 311–357.
10. Fourment, F., *Procédure pénale*, Paradigme Publications universitaires, Orléans, 2003.
11. Heard, Catherine; Shaeffer, Rebecca, *Making Defence Rights Practical and Effective: Towards an EU Directive of the Right to Legal Advice*, 2 *New J. Eur. Crim. L.*, 2011, str. 270–281.
12. Ivičević Karas, Elizabeta, *Pomicanje granica prava na branitelja*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (2)2015, str. 355–382.
13. Ivičević Karas, Elizabeta; Burić, Zoran; Bonačić, Marin, *Prava obrane u različitim stadijima hrvatskog kaznenog postupka: rezultati istraživanja prakse*, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, (2)2016, str. 509–545.
14. Ivičević Karas, Elizabeta; Burić, Zoran; Bonačić, Marin, *Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, (1)2016, str. 11–58.
15. *Joint Briefing on the Directive on the Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings and the Right to Inform a Third Party upon Deprivation of Liberty* 15 April 2013, 4 *New J. Eur. Crim. L.*, 2013, str. 332–339.
16. Karas, Željko, *Kriminalistički značaj pribavljanja osumnjičeničkovog iskaza prije početka kaznenog postupka*, *Policija i sigurnost*, (2)2015, str. 101–119.
17. Krapac, Davor, *Kazneno procesno pravo Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2015.
18. *Open Letter regarding the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Rights of Access to a Lawyer and of Notification of Custody to a Third Person in Criminal Proceedings*, 2 *New J. Eur. Crim. L.*, 2011, str. 263–269.
19. Pajčić, Matko, *Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (1)2010, str. 53-107.

20. Rusu, Minodora-Ioana, The Right to Have Access to a Lawyer within the Criminal Proceedings in the European Union, 7 *Juridical Trib.*, 2017, str. 214–226.
21. Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard, General report, conclusions and recommendations, u: *Pre-trial Emergency Defence* (Schumann, Stefan; Bruckmüller, Karin; Soyer, Richard (ur.)), Intersentia, 2012, str. 351–374.
22. Sudre, F., Marguénaud, J-P.; Andriantsimbazovina, J.; Gouttenoire, A.; Levinet, M., *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, Presses Universitaires de France, Paris, 2011.
23. Tinsley, Alex, Protecting Criminal Defense Rights through EU Law: Opportunities and Challenges, 4 *New J. Eur. Crim. L.*, 2013, str. 461–480.
24. Trechsel, Stefan, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2005.
25. Valković, Laura, Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, (2)2016, str. 339–369.
26. Valković, Laura; Burić, Zoran, Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (2)2011, str. 521-556.
27. Willems, Auke, The United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems: A Step toward Global Assurance of Legal Aid, 17 *New Crim. L. Rev.*, 2014, str. 184–219.

Summary

RIGHT OF ACCESS TO A LAWYER WHILE AT A POLICE STATION: LEGAL AND REAL RESTRICTIONS

This paper addresses the problem of the exercise of the right of access to a lawyer at the earliest phase of the preliminary procedure, which mostly involves police actions towards the suspect. This is a basic defence right which is subject to restrictions that are examined in the paper from the perspective of the most recent case law of the European Court of Human Rights and from the perspective of the requirements set out in the Directive on the right of access to a lawyer and the Directive on free legal aid in criminal proceedings. An analysis is made of the existing normative restrictions, which relativise the right of access to a lawyer, and also actual restrictions resulting from a number of factors. A thoroughly restrictive approach to the possibilities entailed in restriction, with the appropriate regulation of the right of access to a lawyer at the expense of budget funds and the perception of the defence attorney as the guarantor of the integrity and fairness of proceedings, feature as further steps towards the achievement of the thorough regulation of the right of access to a lawyer as the basic precondition of the real and effective defence of the suspect during police actions at the earliest phase of the procedure.

Keywords: right of access to a lawyer, the Salduz doctrine, fair trial, interrogation of the suspect, police